

Seuraava artikkeli, jossa lappalaiskoiria tarkastellaan tiukasti paimenkoiranäkökulmasta, on julkaistu Maatiainen ry:n jäsenlehdessä 2/94. Artikkelin julkaistaan Reviirissä kirjoittajan luvalla. Siinä esitetyt mielipiteet ja kannanotot ova kirjoittajan omia.

Maatiainen r.y. on perustettu vuonna 1989. Yhdistys pyrkii säilyttämään vanhat viljely- ja koristekasvit sekä alkuperäiset kotieläinrodut eli ns. maatiaiskasvit ja -eläimet. Lisäksi yhdistys kokee omakseen vanhojen kulttuurimaisemien vaalimisen.

MIETTEITÄ MAATIAISKOIRISTA

Rea Peltola

Maatiaisien viime numerossa (1/94) Peter Joy kirjoitti lajien suojelusta "paikallaan" (in situ) ja "pois paikaltaan" (ex situ). Siitä tuli mieleeni asia, jonka kanssa olen viime aikoina joutunut tekemisiin, nimittäin lappalaisten paimenkoirien jalostus.

Saamelaisilla on vuosisatojen ajan ollut käytössään poroja paimentavia koiria. Niiden alkuperästä ei ole sen kummempaa selvyyttä; itse asiassa alan harrastajat riitelevät asiasta verissä päin. Selvää on kuitenkin se, että poromiehet olivat harjoittaneet valintajalostusta koirakannassaan. Hyvin paimennukseen soveltuvat koirat oli pidetty, muut hävitetty jo pentuina. Vähitellen koirakanta oli muotoutunut paikallisiin oloihin soveltuvaksi. Eri puolilla Lappia poromiesten elämäntyyli ja ilmasto vaihtelivat, joten koiratkin olivat erilaisia. Ilmeisesti melkein joka kylässä oli omantyyppisensä koirakanta.

Porokoirilla oli voimakas paimenvaisto ja kyky toimia yhdessä ihmisen kanssa. Ne olivat terveitä, ketteriä ja kylmään ilmastoon sopeutuneita, ja niillä oli voimakas taipumus haukkumiseen. Koirat paimensivat sitkeästi ja vaikeuksista piittaamatta suuria, puolivillejä porolaumoja ja tottelivat isäntänsä ohjeita halukkaasti ja aikaimmalla. Koirilla oli heikko saalistusvietti, joten ne eivät lähteneet omin päin metsästämään eivätkä raadelleet vasoja. Työkausien välillä ne olivat rauhallisia ja hillittyjä kotikoiria.

Lappalaiskoirat muuttavat etelään

Tuossa toisen maailmansodan jälkeen porotalous joutui suurten muutosten kouriin. Porokoirakanta oli huvennut sodan melskeissä, ja uudet poronhoitomenetelmät, kuten moottorikelkan käyttö, saivat poromiehet ajattelemaan, ettei paimentavia koiria enää tarvittu.

Perinteisesti ainoastaan uroksia oli käytetty paimennukseen; narttuja pidettiin kotikoirina, eikä niitä pentujen kysynnän vähentyessä enää useinkaan valvottu kunnolla. Toisin kuin ennen, Lapissa alkoi myös olla joukoittain metsästyskoiria, jotka saattoivat päästä astumaan hyvienkin työkoirien jälkeläisiä. Porokoiranarttujen parhaita pentuja käytettiin usein edelleen porotyöhön, muut saattoivat kelvata metsästykseseen, tai ne lopetettiin.

Sen sijaan etelän kennelväki kiinnostui porokoirista. Lapista tuoduista yksilöistä alettiin jalostaa "suomalaista paimenkoiraa". Rekisteröityyn lapinporokoiraan sekoitettiin lappalaisten poropaimenten lisäksi muita pohjoissuomalaisia koiria, ja "ominaisuuksien parantamiseksi" ilmeisesti myös muun muassa saksanpaimenkoiraa - rotua, jota alusta alkaen on jalostettu aivan muuhun tarkoitukseen kuin paimennukseen.

Pari-kolmekymmentä vuotta sitten lapinporokoirarotu jaettiin kahtia. Periaatteessa pitkärunkoiset, lyhytkarvaiset koirat rekisteröitiin lapinporokoiriksi, lyhyempirunkoiset, pitkäkarvaiset koirat lapinkoiriksi. Jako oli kuitenkin hyvin epämääräinen. Yhdestä ja samasta pentueesta saattoi mennä koiria kumpaankin rotuun. Lapinporokoirista oli yhä tarkoitus jalostaa porokoiria poromiesten käyttöön, lapinkoirasta oli tarkoitus tehdä pihakoira etelään.

Käyttökoirasta näyttökoira

Kahtiajako ärsytti joitakin lapinkoira- ja lapinporokoirajalostajia etenkin, kun koko rekisteröidyn lapinporokoirarodun olemassaolon aikana ei koirien paimennusominaisuuksiin oltu kiinnitetty mitään huomiota. Työkoiraksi aiotua lapinporokoiraa jalostettiin ulkomuodon

perusteella, tyyliin "Tämä koira on porokoiran näköinen". Niitä ei juurikaan myyty työkoiriksi poronhoitoalueelle, tai jos myytiin, ne eivät useinkaan kelvanneet työhön.

Mutta minkä näköinen on porokoiraa? Alkuperäiset lapinkyliä koirat olivat ilmeisesti minkä näköisiä tahansa. Niiden yhtenäisyys ei perustunut ulkonäköön, vaan käyttöominaisuuksiin. Siitä huolimatta koirien ulkomuotokysymykset aiheuttivat valtaisia riitoja kennelväen piirissä. Niin hassulta kuin se tuntuukin, kennelliiton rotumääritelmää hallitsevat lähes yksinomaan ulkomuotokuvaukset - myös käyttökoiraroduilla.

Kun sekalaista porokoirakantaa yritettiin puertaa rotumääritelmän muottiin, suurin osa alkuperäisten käyttökoirien jälkeläisistä oli vaarassa karsiutua ulkomuodon perusteella pois. Nykyinen lapinporokoirakanta on varsin pieni, ja ulkomuodon vakiinnuttamiseksi harjoitettu sisäsiitos on aiheuttanut eräiden perinnöllisten sairauksien yleistymistä kannassa. Koirien käyttöominaisuuksista ei juuri ole tietoa.

Työkoirajalostusta

Pari asiasta kiinnostunutta lapinporokoirakasvattajaa haki lopulta uutta siitosmateriaalia Lapista, ja tällä kerralla valintakriteereinä olivat ainoastaan paimennusominaisuudet. Valitettavasti lappilaisten oman mielenkiinnon puute oli saanut aikaan sen, ettei Lapistakaan enää ollut löydettävissä yhtä hyviä koiria kuin ennen sotia. Länsi-Lapista löydettyjen koirien jälkeläiset kuitenkin periyttivät vielä riittävästi porokoiran tärkeimpiä ominaisuuksia, paimennustaipumusta ja yhteistyöhalua.

Tosin ainoastaan urosten työominaisuuksia voitiin arvostella. Urokset myytiin poromiehille, nartut eivät heille kelvanneet. Jos koira osoitautui kelvolliseksi, sitä käytettiin siitokseen. Nartut sijoitettiin kotikoiriksi, ja hyvin pärjänneiden urosten sisarilla teetettiin pentuja. Näitä koiria myytiin varsin suuria määriä poroisännille, ja ne myös suurimmaksi osaksi kelpasivat työhönsä. Kasvattajat pitivät koirista omaa rekisteriä, jotta ne eivät sekaantuisi työominaisuutensa menettäneisiin lapinporokoiriin.

Moisesta omapäisyydestä kennelväki tietysti ärsyyntyi. Erinäisten riitojen jälkeen jokunen työkoirakasvattaja muun muassa erotettiin kennelliitosta. Kyseiset kasvattajat jatkoivat työtään joitakin vuosia, mutta heidän luovuttuaan

puuhasta työkelpoisten porokoirien kasvatus on kuihtunut melkein olemattomiin.

Poromiehillä näitä koiria on yhä jonkin verran, mutta oman jalostusperinteen katkettua hyvätkin käyttökoirat jäävät usein sukunsa viimeisiksi, tai niitä risteytetään etelän koiriin, joilla ei enää paimenvaistoa välttämättä ole. Enää joku yksittäinen lappilainen kasvattaja pitää työkoirasuvuista polveutuvia porokoiranarttuja.

Poromiehet ovat kuitenkin viime vuosina alkaneet uudelleen kiinnostua paimenkoiran käytöstä, kun on käynyt selväksi, että koira olisi sittenkin käytännöllisin tapa saada porolauma hallintaan. Valitettavasti kunnollisia porokoiria ei enää juuri ole saatavilla, eivätkä lampaiden ja nautojen paimennukseen kehitetyt koirarodut ole oikein sopivia porojen paimennukseen. Paremmen puutteessa porokoirina käytetään usein sekalaisia koiria, joista ei ole suuremmin apua työssä. Koirankoulutustaitokin on päässyt rappeutumaan poromiesten keskuudessa. Paimenkoiran koulutusta voi aina opiskella uudelleen, mutta kerran kadonnutta geeniperintöä voi olla hankalampi pelastaa.

Ex situ -suojelu pois paikaltaan

Osa paimentavien porokoirien jälkeläisistä rekisteröitiin lapinkoirarekisteriin. Tavanmukaisen riitojen jälkeen - koiraihmiset ovat erittäin riitaista väkeä, jopa verrattuna suomalaisen yhdistystoiminnan keskitasoon - lapinkoiraväki jakautui kahtia.

Toisaalla on pääporukka, näyttelylapinkoiran kasvattajat, jotka tekevät lapinkoirasta neliömäistä ja tukevaa, jopa kömpelöä, suloisen karvaista seurakoiraa, jolla ei tarvitse olla mitään käyttöominaisuuksia. Moderni suomenlapinkoira tuskin pysyisi porojen perässä lumisessa maastossa, vaikka sillä sattuisi olemaan paimennustaipumustakin. Ruotsissa lappalaisten koirista jalostettiin jo aiemmin pieni, tukeva ja paimennukseen kelpaamaton lapphund.

Toisaalta on pienempi Paimensukuisen lapinkoiran seura, joka haluaa pitää Lapista tuotujen käyttökoirien jälkeläiset omana puhtaana sukulinjanaan, johon etelän koirien jälkeläisiä ei sekoiteta. Paimensukuisen lapinkoiran seura on periaatteessa korostanut koiran paimenkoiratyyppejä. Koiran tulisi olla pitkänomainen kuten lapinporokoiraa, mutta pitkäkarvainen. Tosin tyypissä sallitaan ja suositaan kirjavuutta.

Käyttöominaisuuksiin paimensukuisen lapinkoiran kasvattajat eivät kuitenkaan ole kasvatuksessaan puuttuneet; koirathan menevät tosiasiassa melkein aina seurakoiriksi. Ajatuksena on tainnut ainakin jossain vaiheessa olla, että kunhan koiran on paimenkoiran näköinen, se myös automaattisesti kantaa perimässään muitakin paimenkoiran ominaisuuksia.

Näinhän ei tietenkään ole kuten kaikki lukion biologian kurssin läpi kahlanneet muistavat. Maailma on täynnä paimenkoirien jälkeläisiä, jotka näyttävät täsmälleen paimenkoirilta, mutta ymmärtävät paimennuksesta suunnilleen yhtä paljon kuin pölynimuri. Jalostamalla koirakantaan saadut, pitkälle kehittyneet käyttöominaisuudet eivät säily, ellei niitä jatkossakin pidetä silmällä jalostusvalinnassa.

Kun paimensukuisten harrastajilta on puuttunut ääneen lausuttu jalostustavoite, "epävirallinen opetussuunnitelma" on astunut tilalle. Jalostusvalinta on käytännössä tehty ulkomuodon ja seurakoiranominaisuuksien perusteella.

Sitäpaitsi, minkä näköinen paimenkoira sitten on? Porokoirat ovat olleet minkä näköisiä tahansa, maailman muista paimennukseen käytetyistä koiraroduista puhumattakaan. "Paimenkoiran" rotumääritelmään ulkonäöltään sopiva koira saattaa aivan hyvin periyttää vaikkapa hillitöntä metsästysviettiä, jonka se on saanut joltakin esi-isältään, sekarotuisen näköisen piskin takkuisen turkin alla piileskelee toisinaan virheetön paimenkoiran luonne ja työkyky. Kun koiria ei käytetä työhön, käyttöominaisuudet tai niiden puute eivät välttämättä koskaan käy ilmi, eikä niitä voida jalostuksessa ottaa huomioon.

Onko porokoiran alkuperäiset ominaisuudet jo menetetty?

Uteliaisuudesta asiaa kohtaan olemme testanneet Sari Puhakka-Kokon kanssa pienen joukon lapinkoiria ja muutamia lapinporokoiriakin, ja katsoneet, olisiko koirilla vielä paimenvaihtoa. Kuutisenkymmentä koiraa on pieni otos, mutta löysimme kuusi tai seitsemän koiraa, jotka olisivat asianmukaisesti koulutettuina selvästikin oikein hyviä paimenkoiria. Ehkä toistakymmentä muuta koiraa vaikutti siltä, että niissä saattoi olla ainesta käyttökoiriksi, ja muutama muu osoitti ainakin joltakin osin taipumusta työhön. Koko joukko koiria ei joko ollut lainkaan kiinnostuneita touhusta tai sitten ne

osoittivat aivan liikaa taipumusta saalistamiseen kelvatakseen paimenkoiriksi.

Miellyttävintä on, että jokunen vanhampi narttu oli selvästi periyttänyt jälkeläisiinsä paimentaipumusta, joten kyse ei ollut pelkästään sattumasta ja poikkeusyksilöistä. Koirakannassa on ilmeisesti vielä jonkin verran jäljellä työkoira-geenistöä. Monilla koirilla tuntuu lisäksi olevan työkoiralle sopiva luonne. Koirat ovat rohkeita ja painostavat voimakkaasti eläimiä, mutta eivät silti käyttäydy aggressiivisesti. Kotioloissa ne ovat yleensä rauhallisia.

Lappalaiskoirat ry., lapinporokoiraharrastajat sekä Paimensukuisen lapinkoiran seura ovat innostuneet kartoittamaan koirien paimenusominaisuuksia lisää ja selvittämään paliskuntien rekisterissä olevien poromiesten koirien käyttöominaisuuksia ja polveutumista. Jos lupaavia tuloksia löytyy, saattaa olla, että asiassa ryhdytään johonkin konkreettisempaan-kin.

Suojelu uudella paikalla?

No, entä jos nyt haluaisimme todellakin säilyttää ja suojella tällaisen vanhan suomalaisen maatiaiskoirakannan, joka osaa paimentaa mm. poroja. Olisiko se mahdollista, ja jos, niin missä? Eläviä eläimiä ei oikeastaan ole käytännöllistä säilyttää geenipankissa pakastettuina. Koiria pitäisi siis kasvattaa ja käyttää alkupe räiseen tehtäväänsä.

Jos paimentava lappalaiskoirakanta haluttaisiin säilyttää, kannattaisi varmasti aivan järjestelmällisesti tutkia siitoskoirien paimenusominaisuudet vähintään lyhyillä taipumustesteillä. Myös narttujen taipumukset pitäisi tutkia. Lupaavilta vaikuttavat koirat kannattaisi astuttaa toisilla samanlaisilla. Jälkeläisistä ainakin osa olisi syytä sijoittaa poromiesten käsiin, jos asiasta kiinnostuneita poroisäntiä löytyisi.

Vaikka poromiehet eivät kiinnostuisikaan, koirat voisi kenties saada hyötykäyttöön etelän karjatilojen nautapaimenina. Suuri osa lappalaiskoirista elää jo nykyisin maatalojen piha-koirina; karjatilalliset pitäisi vain saada myös kokeilemaan niitä työhön. Todellisessa työssä testaaminen olisi erittäin tärkeää, jotta saatisiin kuva siitä, ovatko koirat myös riittävän koulutuskelpoisia ja kestäviä täyttäkseen poromiehen koiran tai karjatilallisen työkalun vaativan tehtävän.

Jos jalostukseen käytettäisiin ensi sijaisesti hyviä työkoiria, eikä ulkomuotoseikkojen annettaisi sotkea jalostussuunnitelmia, olisi ehkä toivoa saada vielä pelastettua saamelaisten porokoiran arvokkaimmat ominaisuudet. Koska koirakanta on nykyään verrattain suppea ja siinäsiittoinen, rotujaosta kannattaisi varmaankin luopua, ja risteyttää surutta lapinporokoiria, lapinkoiria, paimensukuisia lapinkoiria ja poromiesten rekisteröimättömiä työkoiria. Tärkeintähän käyttökoiran jalostuksessa on, että siitoseläimet ovat terveitä, hyväluonteisia ja toimivat hyvin työssään.

Vaikka poropaimenia ei niin tarvittaisikaan, suomalaisilla karjatiloilta saattaisi olla käyttöä rauhalliselle, hyvähermoiselle koiralle, joka tuo lehmät lypsylle, hakee lampaat metsälaitumelta, toimii ovikellona ja leikkii kärsivällisesti lasten kanssa. Luonnollisesti edellyttäen, että maataloutta ei lakkauteta. Mutta ehkä sitäkin vielä ryhdytään suojelemaan; paikallaan tai pois paikaltaan...

Kirjallisuutta

Hakala, A. 1986. Käsityksiä perinteisestä porokoirasta. Lapinkoiralehti Reviiri, erikoisnumero 2/86. Helsinki.

Korhonen, A. Porokoiratutkimus. Tilastotietoja vuoden 1984 loppuun mennessä. Moniste. Helsinki.

Puhakka-Kokko, S. & Peltola, R. 1994. Paimentava työkoira - ohjaajan opas. Helsinki.

Tuominen, L. 1993. Poromiehen koira. Tornio.

TUE SEURAMME TOIMINTAA - OSTA TUOTTEITAMME!

Collegepuseroita ja -pukuja, 130 mk

- seuran logolla
- useita värejä
- myös hupullisia ja
- taskullisia malleja , 150 mk
- myös lasten kokoja, 100 mk

T-paitoja seuran logolla, 40 mk

- yhdeksän eri väriä!

T-paitoja kantakoirien kuvilla, 80 mk

- 5 erilaista
- paitojen väri valkoinen

Seuran 10-vuotisjuhlakirjoja, 150 mk

Vanhoja Reviirejä, 15 mk

Seuran hihamerkkejä, 15 mk

- seuran logo keltaisella pohjalla

Seuran rintanappeja, 5 mk

Koirankarvalankaa, 25mk/100g

- "paimensukuista"
- 50 % koiranvillaa,
- 50 % lampaanvillaa

Huom! **Seuran logolla varustettuja anorakkeja** voi vielä kerran tilata, mutta toimitus voi mennä jopa pitkälle kevääseen.

Useita värejä, myös uusia!

Kotimaista laatutyötä.

Hinta 250 mk + postituskulut

Tiedustelut ja tilaukset

Mirja Siljander
Siamintie 10 A
00560 Helsinki
p. (90) 793 095